

СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ

УДК 1.12:155.9/3.30:37

DOI <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2024.4.62>

Г. Д. БЕРЕГОВА

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри економіки, підприємництва
та економічної безпеки
Херсонський національний технічний університет
ORCID: 0000-0002-2418-7178

ФІЛОСОФІЯ ПСИХОЛОГІЇ ЯК ПОВЕДІНКОВА НАУКА
ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

У роботі розглянута роль міждисциплінарних досліджень загалом і соціально-поведінкових наук зокрема в освітньому середовищі. Зосереджено увагу на філософії психології як поведінковій науці та навчальній дисципліні. Підкреслено роль філософії психології в сучасному освітньому процесі, оскільки ці знання формують світогляд майбутніх фахівців і є важливими для пізнання, духовно-теоретичного й громадянського самовизначення особистості. Аргументовано виникнення на основі філософії психології психософії, в основі якої лежить феномен роботи психічного апарату та сутність психологічного досвіду людини. Зазначено, що психософія, як нова методологія, органічно поєднує психологічне знання та філософського мислення, а також виходить із положень, де (1) розвиток філософії прийнято за розвиток ідей про людину; (2) психіка людини, вся психіка в її цілісності, у найбільш широкому її розумінні – це і є сама людина. Запропонована нова гносеологічна модель дозволяє системно вивчати феномен людини як найскладнішу відкриту систему, а також надавати конкретній людині реальну допомогу реалізувати себе, актуалізувати свої резерви.

Обґрунтовано раціональність вивчення філософії психології у вищих закладах освіти, зокрема через модуль з історії філософії психології, що охоплює донаукову психологію, досвід психоаналізу, пост психоаналітичний період та гуманістичну філософію психології. Також зосереджено увагу на методичному аспекті вивчення філософії психології, оскільки філософія психології як навчальна дисципліна виконує важливі методичні функції: сприяє розвитку науково-раціонального стилю мислення студентів, удосконалює навички продуктивно-осмисленого читання філософсько-психологічної літератури та вирішення філософсько-світоглядних проблем.

У висновках зазначено зростаючий науковий інтерес до соціальних і поведінкових наук, розширення діапазону для вибору навчальних дисциплін міждисциплінарного характеру, що у сукупності має формувати сучасний науковий світогляд студентів через змістове наповнення навчальних курсів.

Ключові слова: соціальні науки, поведінкові науки, філософія психології, психософія, гносеологічна модель, освітнє середовище.

H. D. BEREHOVA

Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Economics, Entrepreneurship
and Economic Security
Kherson National Technical University
ORCID: 0000-0002-2418-7178

PHILOSOPHY OF PSYCHOLOGY AS A SCIENCE OF BEHAVIOR AND AN ACADEMIC DISCIPLINE

The article examines the role of interdisciplinary research in the field of general and socio-behavioral sciences in particular in the educational environment. The main attention is focused on the philosophy of psychology as a behavioral science and an academic discipline. The role of the philosophy of psychology in the modern educational process is emphasized, since this knowledge forms the worldview of future specialists and is important for cognition, spiritual-theoretical and civic self-determination of the individual. The emergence of psychosophy is argued on the basis of the philosophy of psychology, which is based on the phenomenon of the work of the mental apparatus and the essence of human psychological experience. It is noted that psychosophy as a new methodology organically combines psychological knowledge and philosophical thinking, and also proceeds from positions where (1) the development of philosophy is perceived as the development of ideas about man; (2) the human psyche, the entire psyche in its entirety, in a broad sense – is the person himself. The proposed new epistemological model allows for a systematic study of the phenomenon of man as the most complex open system, as well as providing a specific person with real assistance in self-realization, actualization of his reserves.

The rationality of studying the philosophy of psychology in higher educational institutions is substantiated, in particular through a module on the history of the philosophy of psychology, which covers pre-scientific psychology, the

experience of psychoanalysis, the post-psychoanalytic period and humanistic philosophy of psychology. Attention is also focused on the methodological aspect of studying the philosophy of psychology, since the philosophy of psychology as an academic discipline performs important methodological functions: it contributes to the development of a scientific and rational style of thinking of students, improves the skills of productive activity, and meaningful reading of philosophical and psychological literature and solving philosophical and worldview problems.

The findings indicate a growing scientific interest in social and behavioral sciences, an expansion of the range of choices of interdisciplinary academic disciplines, which together should, through the content of educational courses, form a modern scientific worldview of students.

Key words: *social sciences, behavioral sciences, philosophy of psychology, psychosophy, epistemological model, educational environment.*

Постановка проблеми

Нині зростає роль міждисциплінарних досліджень загалом і соціально-поведінкових наук зокрема. Соціальні науки мають певні подібні риси та перетин з такими предметами, як історія, педагогіка, психологія, однак предмет вивчення подається з дещо іншої позиції, оскільки акцент робиться на аспектах буття людини в проекції на її громадську діяльність. Поведінкові науки (психологія, соціологія, психофізіологія, нейронні мережі, соціальне пізнання, соціальна психологія, етологія тощо) займаються вивченням поведінки людини та суспільства.

Філософія психології є відносно молодого наукою серед соціально-поведінкових, а наукові дослідження з цього спрямування є ще досить рідкісними, особливо в Україні.

Філософія психології як навчальний предмет є зокрема частиною освітньої складової (дисципліною, що формує загальні компетенції) ОПП Психологія управління підготовки другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія у Херсонському національному технічному університеті.

Роль цієї дисципліни в освітньому процесі нині є беззаперечною, оскільки філософія психології систематизує вже відомі магістрам вчення з філософії науки та психології, а також сприяє засвоєнню нових, у тому числі сучасних наукових, когнітивних, соціально-дискурсивних та інших вчень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідження з філософії психології проводяться в Інституті психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України. Тут вивчаються історичні передумови, особливості та специфіка провідних ідей в українській психологічній думці. Також дослідження з філософії психології проводяться й зарубіжними дослідниками. Так, першу лабораторію прикладної психології у США заснував В. Джеймс у Гарвардському університеті ще в 1892 році (зокрема його робота «Принципи психології» мала значний вплив на розвиток науки). Німеччина є батьківщиною експериментальної психології: В. Вундт заснував першу лабораторію експериментальної психології в Лейпцигу в 1879 році. Британські психологи Дж. Локк та Т. Рейд пропагували емпіризм і підкреслювали першість почуттів у пізнанні. Як бачимо, дослідження з філософії психології в США, Німеччині та Великобританії мають багату історію та різноманітні підходи [2].

Формулювання мети дослідження

Метою цієї роботи є формування критичного ставлення до філософії психології як поведінкової науки та навчальної дисципліни, а також привернення уваги до сучасних наукових міждисциплінарних (когнітивних, психофізіологічних і патопсихологічних) філософсько-психологічних досліджень.

Викладення основного матеріалу дослідження

Філософія і психологія нерозривно пов'язані, оскільки предметом обох спрямувань є психіка, мозок, душа, свідомість. Однак вони різняться методами дослідження: філософія діє методом розмірковування, а психологія – експериментальна наука: залежно від експериментального методу вирізняються школи й підходи в психології: біхевіоризм, когнітивна психологія, психологія емоцій тощо. Філософія оперує такими категоріями та поняттями, як душа, дух, духовність, свідомість, матерія, енергія, інформація. А психологія розглядає природу психічного, психічні процеси, стани, властивості; детермінацію психіки, психічну діяльність, інформацію та психіку; нервову систему, мозок і психіку; парапсихологічні й теософічні концепції психічного.

Теоретична складова філософії психології

Філософія психології постає передусім як *світогляд*, метод пізнання і теорія соціального й культурного розвитку, а система «людина – психологія – суспільство» у цій інтерпретації є предметом пізнання та духовно-теоретичного й громадянського самовизначенні особистості.

Філософія психології – це і *філософія науки*: трактування психології в позитивістській філософії науки, логічний позитивізм і його вчення про свідомість, феноменологічна парадигма філософії науки, феноменологічна психологія.

Філософія психології є *експериментальна наука*, що поєднує в собі природничо-наукові й гуманітарні методи дослідження: пояснення й розуміння, екстерналістський та інтерналістський підходи до дослідження психіки. Ще С. Франк намагався створити свою науку про «душевне життя», назвавши це вчення «філософською психологією». Його метод дослідження природний: самоспостереження як живе знання [9, с. 686].

Нині дослідники філософію психології подають як *психософію* – нову методологію, яка базується на феномені роботи психічного апарату людини; в її основі – сутність самого психологічного досвіду. (Увесь світ людини є психологічним досвідом). Психософія розглядає психологічний досвід людини цілісно – у її опосередкованому, живому взаємозв'язку зі світом; утворює універсальну базу для цілісного знання про людину та її знання про світ. Психософія наважується на об'єднання психологічного знання і філософського мислення, але на рівні, де методологія передує знанню, а знання – практиці. На думку О. Романовського, В. Михайличенка та Л. Грень, психософія виходить із двох основних положень: 1) розвиток філософії є по суті розвиток ідей про людину; 2) психіка людини – вся психіка, що розглядається у її цілісності, у самому широкому її розумінні – є сама людина [8, с. 6].

Така нова гносеологічна модель дозволяє системно вивчати феномен людини – найскладнішу відкриту систему, а також надавати конкретній людині реальну допомогу: допомогти їй реалізувати себе, актуалізувати її резерви. Принципи тут: самоспостереження, описування та структурування психічного досвіду, перетворення його на знання.

Психософія пропонує простий, ємний, а головне – природний шлях побудови наукового знання, основа якого полягає у використанні одвічного психологічного досвіду, що не встиг ще видозмінитися в інтелектуалізованих системах досвіду та знань, які вже є у свідомості, в її кредо. Психологічний досвід необмежений і тому не обмежує й систему науки, він, крім того, є процесуальним, тому що існує тільки у момент безпосередньої взаємодії постачальника інформації та того, хто сприймає.

Філософія психології має свою історію, котра також потребує окремих наукових досліджень. Основні етапи розвитку філософії психології можна окреслити так: донаукова психологія, досвід психоаналізу, пост психоаналітичний період (ситуація) та гуманістична філософія психології.

Донаукова психологія. Міфологічна картина світу. Релігійна картина світу. Філософія народжується як світоспоглядання. Начальною сутністю філософії була деяка психологічна допомога людині (з цього, власне, й починалась філософія, будучи діалогом, розвиваючим уявлення людини про світ і про саму себе). Антична філософія. Середньовіччя. Новий час. Філософська антропологія. Розвиток психології. Перші екзистенціалісти: Ф. Ніцше і С. Кієркегор. Г. Лейбніц і несвідома психіка. «Несвідоме» у філософії Ф. Ніцше.

Досвід психоаналізу. Класична психоаналітична теорія З. Фройда, котрий уперше створює цілісну теорію особистості. Особистість стає системою. Вона складається із рівнів і динамічних відносин між ними, первісними і набутими закономірностями. З. Фройд пропонує індивідуальну еволюцію – від оральної стадії дитинства до розгорнутого невроту і психоаналітичної діяльності. Психоаналіз першим у психології протиставив окремому науковому підходу системний; також визначив опірні пункти психології, яка займається психологічним консультуванням. Це теорія особистості і теорія її розвитку. При цьому було акцентовано відносини особистості і соціуму, тому що З. Фройд першим переконливо довів, що коли ми говоримо про особистість, ми передусім говоримо про соціум [10].

Психологічне вчення К. Юнга і Е. Фрома. Методологічні прорахунки психоаналізу: 1) для побудови системи було взято дуже вузьке коло окремих знань про людину й далі з них були виведені деякі закономірності – губилася достовірність; 2) сама теорія не визначилась у «пріоритетах», починаючи з того, чим саме вона займається, – «вивченням» або «лікуванням»; 3) невизначеність призвела змішування у теорії особистості понять соціального та його психічних похідних з феноменом індивідуальності людини. Особистість людини є продукт соціалізації, вона формується у процесі засвоєння і переломлення у людини, яка росте і розвивається, знань і практик, що створені і реалізуються відповідною культурою. Людина не стане особистістю поза культурою, поза мови, поза суспільства. Далі дерево психоаналізу стало розпадатися на окремі гілки. Є. Берн, успішний психоаналітик, оголосив про створення ним нової теорії – трансактного аналізу. «Я» визнається безумовним компонентом усіх елементів його моделі (системи) особистості.

Новий погляд на системність Індивідуальна психологія А. Адлера. Аналітична психологія К. Юнга. Відкрите системне пізнання. Піраміда А. Маслоу. Популярності набули підходи біхевіорійного сенсу й когнітивна психотерапія. Учення Д. Карнегі й Р. Хаббарда: відбувається маніпуляція підходами та їх результатами [10].

Гуманістичне спрямування. Метою гуманізму є збереження життя як такого, збереження його споконвічності, природності й краси. Поступово ця тенденція проникла й у психологію, перетворившись на «гуманістичний напрям у психології», феномен.

Гуманізм виходить із того, що сутність людини позитивна, людина споконвічно гарна, а її недоліки, вияви агресії чи слабкості – є вторинними, наносними, не відображають справжньої природи людини.

Перша системна модель психології належить Я. Морено, засновнику групової психотерапії. Уведенням поняття «ролі» Я. Морено не «знищує» індивіда, не губить людину за своїми розміркуваннями й орієнтованими соціальними конструктами. Він говорить про те, що «безпосередньо відчутними аспектами того, що називається «Я», є ролі, в яких воно діє [7].

К. Роджерс: людина має право робити те, що хоче, має право бути самою собою, вона вільна від соціальних умовностей. І цим звертанням він фіксує точку огляду в індивідуальності людини [3].

Ф. Пьорлз: «Гештальттерапія – не аналітичний, а інтегративний підхід». Людина стала відкритою системою, і відносини, в яких вона перебуває з іншими людьми, також стали описуватися як відкрита система. Передусім бачимо систему, а потім те, що відбулося в цій системі у результаті її відносин з іншими системами [5].

Як бачимо, основні історичні віхи філософії психології сприяють розвитку критичного мислення й оцінці різних концептуальних і світоглядних точок зору у філософії й психології, здатності до аналізу та зіставлення різних підходів та позицій в онтології та теорії пізнання, здатність порівняльної оцінки та аргументації на захист конкуруючих концепцій філософії психології.

Методичний аспект вивчення філософії психології

Філософія психології як навчальна дисципліна магістерського рівня освіти виконує важливі методичні функції, а саме: сприяє розвитку зрілого науково-раціонального стилю мислення студентів, зацікавленості у розумінні тенденцій та результатів розвитку сучасного наукового та філософсько-психологічного пізнання, їх співвідношення з іншими фундаментальними галузями духовної культури; удосконалює навички самостійного та продуктивно-осмисленого читання класичної та сучасної філософсько-психологічної літератури; вдосконалює навички культури мислення: вміння змістовно, логічно та аргументовано формулювати та викладати власне бачення філософсько-світоглядних проблем та способів їх аналізу, інтерпретації та вирішення; сприяє оволодінню методологією роботи з новітньою філософсько-психологічною та гуманітарною науковою літературою. З огляду на вище зазначене пропонується вивчення дисципліни у такій інтерпретації:

1. *Філософія психології як міждисциплінарне знання.* Взаємозв'язок філософії та психології. Філософія психології: предмет, об'єкт і завдання. Психософія як нова методологія дослідження психічних процесів. Основні етапи розвитку філософії психології.

2. *Природа психічного та пізнавальні процеси.* Емоційно-вольова сфера: почуття, воля. Пізнавальна діяльність. Сприйняття як основна форма пізнання. Психічне відображення та його активність. Чуттєва тканина свідомості.

3. *Філософсько-психологічні теорії свідомості.* Свідомість як людський феномен. Сфера духовних й інтелектуальних процесів. Аналіз основних напрямів вивчення свідомості. Структура свідомості. Генезис свідомості.

4. *Проблема діяльності у філософії психології.* Праксеологія як філософське вчення про людську діяльність. Підходи психологічної науки до вивчення діяльності. Категорії предметної діяльності. Співвідношення зовнішньої і внутрішньої діяльності. Загальна будова діяльності та її генеза.

5. *Особистість у філософсько-психологічних дослідженнях.* Проблема людини у філософії. Філософська антропологія й антропософія. Особистість як предмет психологічного дослідження. Структура особистості у філософії й психології. Особистісний смисл як основний критерій внутрішнього світу людини.

6. *Світосприйняття та світорозуміння особистості.* Світогляд у філософії та психології. Світогляд і міфологія. Сучасне світорозуміння як основа життєвої активності. Наукові основи свідомості.

7. *Самосвідомість як основа саморозвитку особистості.* Самосвідомість: її значущість та вивчення. Структура самосвідомості. Розвиток самосвідомості. Самосвідомість як психічне явище та рефлексія свідомості. Форми вияву самосвідомості.

Звичайно, такий підбір тем і навчальних питань є варіативним і залежить від багатьох освітньо-педагогічних факторів.

Так, наприклад, у Даремському університеті (Durham University) пропонується трирічний курс «Філософія психології», котрий має і відповідне змістове наповнення: охоплює питання, що стосуються людської психології та природи людського розуму. У межах філософії знаходиться питання «Як виглядає процвітаюче людське життя»; і це має озброїти студентів навичками, необхідними для того, щоб ретельно та глибоко думати про те, що має значення в гарному житті, і як індивідуальне щастя пов'язане з дружбою, стосунками, сім'єю, суспільством, політичною системою та культурою. Елемент психології розроблений так, щоб дати студентам розуміння розуму та поведінки людей і інших тварин.

Тобто, на першому курсі пропонується низка вступних курсів, що представляють основні предметні галузі філософії і вступні модулі з психології. На другому курсі вивчаються обов'язкові модулі з філософії та психології. А третій рік включає дисертацію, яка дозволяє глибоко, незалежно досліджувати тему за вибором студента. Структура повного курсу викладена на сайті навчального закладу [1].

Як бачимо, укладаючи освітньо-професійні програми та комплектуючи каталог вибіркових дисциплін, слід звертати особливу увагу на соціальні та поведінкові науки, що покликані формувати світоглядні позиції сучасного фахівця будь-якої галузі й спеціалізації, не тільки технічних закладів вищої освіти, хоча варто сказати, що саме студентам технічних спеціальностей зачасти бракує соціогуманітарних знань.

Однак вимога часу диктує «радикальні зміни в глобальній освітній системі – зосереджені на проблемі комплексній і міждисциплінарній». І тому маємо «навчити-виховати творчу, мислячу, відповідальну особистість», сформувати «світоглядний каркас молодої людини – погляди, переконання, принципи, ідеали, цінності, вірування, життєві норми та стереотипи» – тобто світогляд молодої людини [4, с. 51].

Висновки

Як бачимо, нині зростає науковий інтерес до соціальних і поведінкових наук, а також відбувається розширення діапазону для вибору навчальних дисциплін, які є міждисциплінарним знанням, покликаним формувати сучасний науковий світогляд студентів через змістове наповнення навчальних курсів. Таким міждисциплінарним знанням і навчальною дисципліною є філософія психології, котра зосереджується на епістемологічних проблемах, питаннях онтологічного характеру, органічно пов'язана з філософією та теоретичною психологією. Однак філософія психології більше спирається на загальні філософські проблеми та філософські методи, тоді як теоретична психологія спирається на багато суміжних галузей науки.

Список використаної літератури

1. Philosophy of Psychology. *Durham University*. Retrieved from: <https://www.durham.ac.uk/study/courses/philosophy-and-psychology-cv85/>
2. History of Psychology. *Psychology*. Pressbook. Open Text WSU. Retrieved from: <https://opentext.wsu.edu/psych105nusbaum/chapter/history-of-psychology/>
3. Kelland, Mark D. Carl Rogers and humanistic psychology. *Personality theory in a cultural context*. 2022. Режим доступу: <https://ukrayinska.libretexts.org>
4. Берегова, Г. Просвітницька місія філософії освіти в сучасному світі. *Філософія освіти*. 29(2), 2024. С. 48–59. DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2023-29-2-3>
5. Джойс, Філ; Сілз, Шарлотта. Навички в гештальт-терапії. *Консультування та психотерапія*. К.: Видавництво Ростислава Бурлаки. 2024. 528 с. ISBN 9786177840748.
6. Моклиця М. В. Модернізм як структура: Філософія. Психологія. Поетика. 2. вид., доп. і перероб. Луцьк: РВВ Вежа, 2002. 389 с. ISBN 9666000520, 9789666000524/
7. Морено, Якоб. Психодрама та групова психотерапія. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%AF%D0%BA%D0%BE%D0%B1_%D0%9B%D0%B5%D0%B2%D1%96_%D0%9C%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BE
8. Романовський О.Г., Михайличенко В.Є., Грень Л.М. Філософія психології. Харків: НТУ «ХПІ», 2016. 140 с.
9. Роменець В.А. Душа в екстатичному пориванні до вищих рівнів буття. Психіка, яка сама себе долає. С. Л. Франк. *Історія психології: XIX-XX століття*. К.: Либідь, 2007. С. 685-691.
10. Роменець В.А., Маноха І.П. Історія психології XX століття. К.: Либідь, 1998. 992 с. ISBN 9660601166.

References

1. Philosophy of Psychology. (2024). *Durham University*. Retrieved from <https://www.durham.ac.uk/study/courses/philosophy-and-psychology-cv85/>
2. History of Psychology. (2024). *Psychology*. Pressbook. Open Text WSU. Retrieved from: <https://opentext.wsu.edu/psych105nusbaum/chapter/history-of-psychology/>
3. Kelland, Mark D. (2022). Carl Rogers and humanistic psychology. *Personality theory in a cultural context*. Retrieved from: <https://ukrayinska.libretexts.org>
4. Berehova, H. (2024). The educational mission of the philosophy of education in the modern world. *Philosophy of Education*. 29(2), pp. 48–59. DOI: 10.31874/2309-1606-2023-29-2-3 [in Ukrainian].
5. Joyce, Phil; Sills, Charlotte. (2024). Skills in Gestalt Therapy. *Counseling and Psychotherapy*. К.: Vydavnytstvo Rostyslava Burlaky. 528 s. ISBN 9786177840748 [in Ukrainian].
6. Moklytsia M. V. (2002). Modernizm yak struktura: Filosofiia. Psykholohiia. Poetyka [Modernism as a structure: Philosophy. Psychology. Poetics]. 2. vyd., dop. i pererob. Lutsk: RVV Vezha. 389 s. ISBN 9666000520, 9789666000524 [in Ukrainian].
7. Moreno, Yakob. (2024). Psykhodrama ta hrupova psykhoterapiia [Psychodrama and group psychotherapy]. Retrieved from: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%AF%D0%BA%D0%BE%D0%B1_%D0%9B%D0%B5%D0%B2%D1%96_%D0%9C%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BE [in Ukrainian].
8. Romanovskiy O.H., Mykhailychenko V.Ie., Hren L.M. (2016). Filosofiia psykholohii [Philosophy of psychology]. Kharkiv: NTU «KhPI». 140 s. [in Ukrainian].
9. Romanets V.A. (2007). Dusha v ekstatychnomu poryvanni do vyshchych rivniv buttia. Psykhika, yaka sama sebe dolaie. C. L. Frank [The soul in an ecstatic rush to higher levels of being. The psyche that overcomes itself. S. L. Frank]. *Istoriia psykholohii: XIX-XX stolittia*. К.: Lybid. S. 685-691 [in Ukrainian].
10. Romanets V.A., Manokha I.P. (1998). Istoriia psykholohii XX stolittia [History of psychology of the 20th century]. К.: Lybid. 992 s. ISBN 9660601166 [in Ukrainian].